

УДК 321.01:316.723

Грабіна Г. В.

аспірант кафедри політології

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Інститут соціальних наук

к. 35, Французький бул., 24/26, м. Одеса-58, 65058, Україна

тел.: 684373; e-mail: grabinaanna@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СУБКУЛЬТУРИ ВЛАДИ

Стаття присвячена дослідженню субкультури влади. Особлива увага приділяється проблемі методологічних принципів та методів визначення специфічних рис феномену субкультури влади.

Ключові слова: політична культура, політична влада, субкультура, залежність від пройденого шляху, історія повсякденності.

Актуальність теми статті. Кризовий характер українського варіанту суспільно-політичного транзиту об'єктивно стимулює науковий інтерес до глибинних чинників, які обумовлюють траєкторії змін в країні протягом останніх двадцяти трьох років. Одним з таких визначальних чинників слід вважати модель владних відносин, яка імпліцитно закладена в культурному коді нашого суспільства та проявляється в усіх його спеціалізованих підсистемах, визначаючи особливості їхнього функціонування.

Об'єктом статті слід вважати феномен субкультури влади, який тлумачиться автором як, з одного боку, евристично корисний концепт — елемент політологічного аналізу буття сучасних соціумів, а з іншого, як одна зі складових сфери політичного.

Предмет статті — особливості застосування теоретико-методологічного інструментарію сучасного суспільствознавства під час дослідження сутності феномену субкультури влади взагалі, та у конкретному національному контексті зокрема.

Ступінь наукової розробки теми. За визначенням американського фахівця з культурної антропології Х. Рена (відділ східно-азійських досліджень університету Аризони), вивчення сутності субкультур західною наукою з самого початку відбувалося з урахуванням наявності тісного взаємозв'язку з факторами політичного середовища (ідеологічно обґрунтовані дії пануючих соціальних груп по відношенню до маргіналів, специфіка інтерпретації/реінтерпретації культурних стандартів правлячими елітами, особливості фази розвитку капіталізму тощо) [10].

Своєрідними піонерами досліджень субкультур були вчені, що належали до *Чикагської школи соціології та економіки* (Р. Парк, А. Коен, Г. Бейкер та ін.). Їхні дослідження, припадаючи на період 1920–1960 років, зосереджувалися на феномені субкультури як на явищі, що дає можливість вивчити різні аспекти поведінки індивідів (переважно девіантної та деліквентної). Проте вже до кінця 1960-х рр. в межах цієї школи почала

переважати інтерпретація субкультури як породження специфічної етики капіталізму, домінуючої на певній фазі його розвитку.

Наступним етапом слід вважати діяльність *Бірінгемської школи культурних досліджень* (1960–1980 рр.), представники якої остаточно легітимізували наукові дослідження культурних формацій всередині західних капіталістичних країн. Зокрема, Дж. Кларк, С. Холл, Т. Джефферсон та Б. Робертс — автори монографії «Супротив за допомогою ритуалів» (1975) підкреслювали, що субкультура являє собою теоретичне знаряддя для позначення складних взаємовідносин між домінуючими культурними практиками та супротивом мейнстриму з боку окремих соціальних груп. Субкультура при цьому інтерпретувалася в парадигмі класового підходу, а сутність проблеми розкривалася за допомогою концептів «влади», «нерівності», «ієрархії», «супротиву», «конформізму» тощо [10].

Так, наприклад, Д. Хеддідж у дослідженні «Субкультура: тлумачення стилю» (1979), пов'язував сутність субкультури з експресивною формою існування та ритуалами підпорядкованих груп. Своєрідно інтерпретуючи процеси творення/відтворення культури сучасних йому західних соціумів, він зазначав, що інкорпорація субкультури до мейнстриму може відбуватися в двох основних формах: акомодатії, яка передбачає перетворення культурних кодів субкультури на елементи моди (в тому числі — і політичної *Г. Грабіна*) та ідеологізації, що полягає в реінтерпретації девіантної поведінки домінуючими групами з широким застосуванням при цьому силових структур та юриспруденції [10].

Сучасний етап (починаючи з 1990-х рр.) цілком пов'язаний з *постмодерністським тлумаченням* сутності субкультур та відображає актуальні системні перетворення, які відбуваються в житті соціумів під впливом глобалізованого капіталізму. Позначаючи відхід від класового підходу Бірінгемської школи, сучасні дослідники намагаються побудувати своєрідну «метатеорію» субкультур, спираючись на такі атрибути, як фрагментарність, гетерогенність та індивідуалізм, широко застосовуючи при цьому методологію соціології та етнографії.

Зокрема, К. Кемпбелл у своєму дослідженні «Романтична етика» обґрунтовує думку про те, що споживацька культура сучасності трансформує «протестантську етику та дух капіталізму» в етику романтизму, орієнтовану на пошук задоволення, самоствердження та стилістичних інновацій. Центральною цінністю постає свобода, яка отримує статус провідної «теми» субкультурних практик: свобода від правил, контролю, «структур» та конформістських конвенцій [10].

Постмодерністська парадигма врешті-решт звертається до проблеми емансипації не лише на рівні макрополітики, але й на мікрорівні (буденної політики).

Згаданий вище Х. Рен зазначає, що на сьогодні субкультури стають важливою основою для розвитку неоліберальної моделі влади, яка, в свою чергу, насаджує відповідний *modus vivendi*, де на зміст соціальних конвенцій впливають не лише національні уряди, але й інші інститути (корпорації, неприбуткові та неурядові організації), популярна культура та мас-медіа [10].

Значний доробок у розвитку досліджень феномену субкультури належить і вітчизняним соціологам (Н. Победа, О. Ходус) та політологам (В. Копилов, А. Кузнецов) [6; 9; 3]. Зокрема, ретельному аналізу було піддано такі проблеми, як: визначення змісту поняття «культура влади», диференціація політичної метакультури, самовизначення субкультур у політичному просторі, взаємозв'язок інститутів держави та молодіжної субкультури тощо.

Стислий аналіз розвитку західної та вітчизняної історіографії свідчить на користь існування тісного взаємозв'язку між соціально-антропологічними і власне політологічними підходами у дослідженні сутності феномену субкультур.

Виклад основної частини дослідження. Визнаючи беззаперечне значення всіх попередніх наукових пошуків у зазначеному напрямі, автор статті вважає за доцільне більш широке використання поняття «субкультура влади» при аналізі політичних явищ та процесів. Вживання пропонованого концепту дає змогу значно розширити проблемне поле, на якому повинна бути зосереджена увага дослідника сучасної сфери політичного, дозволяє вийти за межі інтерпретації влади лише як «компетенції» еліти, збагатити аналітичний інструментарій, застосовуваний під час пізнання об'єктивної дійсності, тощо.

На переконання автора статті, поняття «субкультура влади» повинно використовуватися у двох основних значеннях:

По-перше, для позначення частини загальної культури конкретного соціуму, яка характеризується особливостями реалізації відносин панування — підкорення, та конституїрована соціальною конвенцією щодо цих відносин. В даному випадку субкультура влади на рівні реального феномену відображає у своїх фундаментальних атрибутах pathdependency конкретного суспільства, а на рівні аналітичного конструкту — дає змогу поєднати культурологічний та політологічний дискурс суспільствознавства, підкреслюючи міждисциплінарний характер порушеної проблематики. Важливо підкреслити той факт, що поняття «субкультура влади» та «політична культура» не є ані тотожними, ані синонімічними. Вони пов'язані між собою як частина та ціле. Вживання концепту «субкультура влади» позначає ту частину політичної культури суспільства, яка «відповідає» за формування «людини політичної» — особливого антропологічного типу, широко представленого в потенційній еліті, або — «селектораті» (в термінах В. Мілановського). Це зауваження важливе для розуміння наступного можливого застосування концепту «субкультура влади».

В другому розумінні «субкультура влади» тлумачиться як специфічна «ми-група», яка відрізняється колективним ціннісним і поведінковим кодом та постає в якості референтної по відношенню до інших субкультур, представлених у соціальному просторі конкретного колективу. Поряд із цим щільність кордонів цієї «ми-групи» не варто перебільшувати — субкультура влади за сучасних умов не є тотально «герметичною», на відміну від каст архаїчного суспільства. Можна з впевненістю говорити про індивідуальне «перехресне членство» в різних групах та субкультурах.

Цим, зокрема, створюється соціальна тканина суспільства. За спостереженням Е. Тоффлера: «в будь-якому суспільстві система влади послідовно роздрібнюється на все менші підсистеми. Вони пов'язуються зворотними зв'язками між собою і більш великими системами, частиною яких вони є. Індивідууми входять до багатьох різних, хоч і пов'язаних між собою підсистем влади» [8, с. 575].

Варто наголосити на тому, що поняття «субкультура влади» не охоплює лише представників політичної еліти. Як це зазначалося вже вище — йдеться про особливий антропологічний тип «людини політичної», що представлений на всіх рівнях соціуму та у сукупності своїх представників складає своєрідну «полікратію», яка, врешті-решт, і визначає специфіку владних відносин у національному контексті.

Цей факт об'єктивно змушує дослідника владних відносин в сучасних суспільствах відволіктися від формально-інституційного підходу та зосереджувати свої пошуки на «нетрадиційних» контекстах: віднаходити владу у повсякденних процесах, реконструювати її практики на рівні малих соціумів, адже саме там і відбувається перетин дискурсів влади та підпорядкування, рельєфно проявляються пануючі політичні тренди тощо. Окрім цього, саме на мікрорівні політики з'являється місце для особистих симпатій та антипатій, шовінізму та солідарності, емоцій тощо [5, с. 23].

Враховуючи нещодавній досвід власне українського суспільства, не можна заперечувати також і те, що вищезгадана референтність субкультури влади для громадян має контекстуальний і навіть кон'юнктурний характер.

Кожен з двох проявів досліджуваного явища об'єктивно стимулює порушення питання про адекватні засоби пізнання його сутності. Як квантифікувати субкультуру влади за умов її глибинної, онтологічної природи (перше значення) та закритості або, принаймні, важкодоступності досліджуваного феномену для непосвяченого у «таємницю влади» дослідника (друге значення)? Ускладнює завдання ще й необхідність співвіднесення результатів вузькопрофільних досліджень, які належать не лише до різних дисциплін (культурології, соціології, психології, власне політології), але й до відмінних рівнів соціальної структури: в першому значенні йдеться про фундаментальні культурні атрибути досліджуваного суспільства, у другому — про особливості психіки окремих «владних індивідів» та формальні чи неформальні кодекси взаємодії привілейованих груп [1, с. 5]. Цей комплекс питань складає значну методологічну проблему. Очевидно, що її розв'язання передбачає побудову певної теорії «середнього рівня», яка покликана знімати суперечності макро- і мікрополітологічних підходів за принципом «заперечення — заперечення». Такою теорією і повинна постати теорія «субкультури влади». Першим кроком на шляху до її формулювання є, беззаперечно, прояснення засад методології профільного дослідження.

Побудову такої методології, вочевидь, слід розпочати з визначення відповідного принципу: відмови від оціночних суджень в бінарних опозиціях «добре — погано». Адже «влада сама по собі — ані добра, ані погана. Це —

природний аспект будь-яких людських взаємовідносин. І ми — продукт влади в значно більшій мірі, ніж багато хто з нас це уявляє» [8, с. 22].

Для осягнення сутності досліджуваного феномену в його першому значенні особливу евристичну цінність мають методи етнології, культурології, семіотики. Адже конвенційне значення субкультури влади проявляється в тому, що «відповіді» на фундаментальні питання «людини», «долі», «простору», «часу» здебільшого не верифікуються, але сприймаються майже апріорно носіями даної культури [4, с. 33]. Більше того, згадана вище конвенція навколо питань влади досить часто виступає як латентна, вкорінена в глибоких ментальних структурах акторів політичної взаємодії — її не можна вивчити за допомогою формальних документів. Треба вдатися до певної подібності інтелектуальної археології: підняти прихований культурний шар, який відповідає за (чи не рефлекторну) поведінку осіб, втягнутих до силового поля влади. І тут на допомогу дослідникові приходять методи зазначених вище наук. Саме етнологія, культурологія та семіотика дають змогу дослідити політичні ритуали та обряди як особливі форми комунікації навколо «сакральних» питань, викрити утаємничене ядро міфопоетичного простору, в якому в ідеальній формі існують колективні уявлення (або глибше — відчуття) про належне функціонування сфери політичного. Окрім цього, до кола уваги дослідника потрапляють елементи візуальної організації простору конкретної спільноти, державна і партійна атрибутика, кольоровий та звуковий супровід ритуальних практик сфери владних відносин (гімни, ритми, тональність мелодій тощо) [4, с. 37].

Особливим значенням, з огляду пізнання онтологічної сутності субкультури влади, наділені такі незвичні для класичної політичної науки джерела інформації, як народні казки. Народні казки — це об'єктивація колективних культурних практик, що сформувалися протягом історичного розвитку політичної спільноти. Окрім іншого — це колективне оповідання про владу як на рівні держави, так і на рівні побутових, повсякденних практик людей. Незважаючи на свою архаїку, ці практики у будь-який момент можуть набути актуальності, викривлюючи траєкторії здавалося би повністю «сучасних» політичних трендів. За влучним спостереженням О. В. Стрелкової, пізнання народних казок слід розглядати як процес інтерналізації чи ресуб'єктивації різноманітних зразків поведінки, які ґрунтуються на свідомому чи несвідомому осягненні сутності символів, жестів, ритуалів тощо [7, с. 132].

Дещо «єретичною» у відношенні науково-метричного інструментарію класичної політології може здатися наступна думка. Осягнення сутності феномену субкультури влади, утлумаченому в першому з наведених значень, передбачає не лише його «знання», але й розуміння, навіть — відчуття з боку дослідника. Тому безумовно корисним є звернення до творів художньої літератури, на зразок широковідомих антиутопій О. Хакслі, Дж. Оруелла чи Є. Замятина, які дають «паттерни розуміння» субкультури влади, закритої для переважної більшості традиційних інструментів та методик пізнання. Твори, написані авторами з відверто естетично-художнім типом світогляду, дають дослідникові унікальну можливість відчутти

загальну емоційну тональність субкультури влади, «вжитися» у неї і, відтак, здійснити певну подібність включеного спостереження (метод етнографічної науки).

Окремо слід зазначити, що дослідження глибинних шарів субкультури влади дає досліднику уявлення про умови та тактики забезпечення політичної стабільності конкретного суспільства, підтримки спадкоємності сакральних циклів його існування. Але субкультура влади не є явищем константним. Більше того, саме вона потенційно здатна виступити середовищем, в якому визрівають події, зміни та інновації. Саме ця причина змушує дослідника звертатися до другого з наведених значень/проявів центрального для даної статті поняття/феномену.

Саме тлумачення субкультури влади як специфічної «ми-групи», пропонуване автором статті, добре співвідноситься з лейтмотивом такого напрямку сучасного суспільствознавства, як «історія повсякденності». Фундатор напрямку — німецький вчений А. Людтке зазначав: «Державні посади, так само, як і владні чи бюрократичні практики та ритуали, забарвлені почуттями тих, хто їх виконує» [5, с. 66].

А. Людтке та його послідовники (Дж. М. Істер, У. Макдональд, Ш. Фицпатрик) пропонують принципово інший підхід, корисний для вивчення субкультури влади — застосування матеріалів *особистісного* походження або т. зв. «его-документів» (мемуарів, спогадів, інтерв'ю). Цілком зрозуміло, що ці джерела вкрай суб'єктивні, іноді вони містять і відверті фальсифікації. Але це — саме та причина, з огляду на яку «его-документи» так важливі. Вони дають уявлення про формування самосвідомості представників субкультури влади, які, в свою чергу, визначають, впорядковують та класифікують соціальний простір відповідно до своїх ціннісного та операційного кодів, виробляючи загальноприйняті «значення» [2, с. 67]. Маючи статус референтної, закріпленої у свідомості представників інших соціальних груп, субкультура влади за допомогою свого поведінкового коду, способу споживання (матеріального та духовного), «глибокої мови» тощо транслює «всім іншим» своє бачення належної організації соціального космосу. Поряд з цим саме за згаданими ознаками представники «аут-груп» інтерпретують поведінку еліти, вибудовують своє знання про сферу політичного в певному національному контексті.

В методологічному вимірі специфіка зазначених кодів представників субкультури влади, особливості її когнітивних практик порівняно легко фіксуються та адекватно пояснюються за допомогою методик контент- та дискурс-аналізів, глибинних інтерв'ю. Психолінгвістичні дослідження дають змогу проникнути у глибинні семантичні структури образної та вербальної репрезентації «владних індивідів» [4, с. 35]. Позитивні результати таких досліджень вже продемонстровані роботами Дж. Макгрегора Бернса, Ф. Грінстайн, Н. Ракитянського, Є. Єгорової-Гантман, О. Шестопаля тощо.

Таким чином, вивчення субкультури влади як специфічної «ми-групи» стає можливим за допомогою методик та технік соціальної та політичної психології, галузевої соціології тощо. Їхнє комплексне застосування дає можливість побудувати «колективний портрет» людини політичної в на-

ціональному інтер'єрі. Це, в свою чергу, доповнює аналіз чинників суспільно-політичного транзиту суб'єктно-центрованим підходом, дозволяючи включити сумнозвісний «людський чинник» до наукового дискурсу. На виході маємо не лише абстрактне теоретизування про спротив чи сприяння «структур» інноваційним імпульсам, а теоретично і фактологічно обґрунтовану дескрипцію адаптивних тактик та стратегій «владних індивідів» до викликів політичного середовища.

Висновки. Узагальнюючи виклад матеріалу, варто зазначити, що використання концепту «субкультура влади» підкреслює міждисциплінарний характер досліджень, які здійснюються в проблемному полі сучасного суспільствознавства, дозволяє ефективно поєднати під час вивчення сфери політичного елементи інституційного аналізу та суб'єктно центрованого підходу і, врешті-решт, надати нового імпульсу для розвитку цілого ряду субдисциплін політичної науки.

Список використаної літератури

1. Александров Ю. И., Кирдина С. Г. Типы ментальности и институциональные матрицы: мультидисциплинарный подход / Ю. И. Александров, С. Г. Кирдина // Социс: социологические исследования. — 2012. — С. 3–13.
2. Истер Дж. М. Советское государственное строительство. Система личных связей и самоидентификация элиты в Советской России / Истер Дж. М. — М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2010. — 253 с.
3. Копилов В. О., Кузнецов А. Ю. Субкультура політична / В. О. Копилов, А. Ю. Кузнецов // Політологічний енциклопедичний словник — К.: Генеза, 2004. — С. 641–642.
4. Крымчанинова М. В. Политические ритуалы как психологический механизм управления процессом политической социализации / М. В. Крымчанинова // Вестник Московского государственного университета. Серия 12: Политические науки. — 2014. — № 2. — С. 30–39.
5. Людтке А. История повседневности в Германии: Новые подходы к изучению труда, войны и власти / Людтке А. — М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2010. — 271 с.
6. Молодёжная субкультура: Коллективная монография / научный редактор Победа Н. А. — Одесса: Астропринт, 1999. — 282 с.
7. Стрелкова О. В. Образ власти в русских народных сказках / О. В. Стрелкова // Социс: социологические исследования. — 2011. — № 11. — С. 131–136.
8. Тоффлер Э. Метаморфозы власти / Тоффлер Э. — М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. — 669 с.
9. Ходус О. Субкультура / О. Ходус // Соціологічна енциклопедія — К.: Академвидав, 2008. — С. 387.
10. Ren H. Subculture as a Neo-Liberal Conduct of Life in Leisure and Consumption / Hai Ren // Rhizomes#10: Neo-Liberal Governmentality (Spring 2005). — <http://www.rhizomes.net/issue10/ren.htm>

Стаття надійшла до редакції 19.03.2015

Грабина А. В.

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Институт социальных наук, кафедра политологии
к. 35, Французский бул., 24/26, г. Одесса-58, 65058, Украина

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИЗУЧЕНИЯ СУБКУЛЬТУРЫ ВЛАСТИ

Резюме

Статья посвящена изучению субкультуры власти. Особенное внимание уделяется проблеме методологических принципов и методов определения специфических признаков феномена субкультуры власти.

Ключевые слова: политическая культура, политическая власть, субкультура, зависимость от пройденного пути, история повседневности.

Grabina Ganna

The Odessa national university named after I. I. Mechnikov
Institute of social science, chair of politology,
35, French avenue 24/26, Odessa-58, 65058, Ukraine

THE THEORETICAL BASICS OF RESEARCH OF THE SUBCULTURE OF POWER

Summary

This article is devoted to the studies of subculture of power. The special attention is given to the problem of methodological principles and methods of determines the specific features which belong to subculture of power phenomena.

Key words: political culture, political power, subculture, path dependency, the history of everyday.